

Extended Abstract

DOI: 10.22099/JCLS.2025.53157.2101

The Role of Humor in the Success and Longevity of Manouchehr Ehterami's Children's Poetry Based on *Hasani* Poetry Collection

Shahram Rafiei

Lida Namdar*

Nosratollah Din-Mohammadi

Hosein Aryan

Introduction

Manouchehr Ehterami is one of the most enduring and successful children's poets of the 1980s. His works, according to official statistics, are among the best-selling and highest circulating works in the field of children's literature, playing a significant role in enriching and elevating children's and young adults' literature after the Islamic Revolution. "The publication of *Hasani Nago Ye Daste Gol*, as Ehterami states in his interview, is received so warmly that after its publication, 400 types of *Hasani* hit the market, and the circulation of *Hasani Nago Ye Daste Gol* reached five to six million copies" (Hajvani, 1394: 89, quoted from Ehterami, n.d.). This 21-volume series, presented in a simple and eloquent language with a special charm and impact, has maintained its credibility and appeal to this day. Humor, which plays a significant role in this longevity, in its highest function, is a form of artistic expression. It is essentially this artistic expression that leads to the poetic quality and immortality of the works. The present article, which is an effort to examine the role of humor in the success and longevity of children's poetry, specifically focusing

* Assistant Prof of Arabic Language and Literature, Islamic Azad University, Khodabandeh Branch, Khodabandeh, Iran. (Corresponding Author)
namdar.lida@gmail.com

Article Info: Received: 2025-01-03, Accepted: 2025-03-08

COPYRIGHTS ©2025 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the Original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher.

on his *Hasani* collection, seeks to answer the question: what connection exists between humor and the level of appeal, success, and longevity of Ehterami's children's poetry? And why do his poems, especially the *Hasani* collection, still hold significance and appeal for today's young audience?

Research Methodology, Background, and Objective

This study examines the impact of the techniques of humor on the success and longevity of Manouchehr Ehterami's *Hasani* collection using a descriptive-analytical approach. The statistical population consists of the 21-volume children's poetry collection published by Gozaresh Publications in 1402, excluding the works *Mouse and Cat*, *Charming Sparrow*, *Selimon and Baba Selimon*, and *The Rude and Untalented Boy*. Since this collection, which is the latest edition, lacks page numbering, the references only include the year of publication and the title of each poetry volume.

In regard to humor in children's poetry and the reasons for the success and longevity of children's poetry in general, a limited number of studies have been conducted. Farshadmehr (1389) in *Humorists of Contemporary Iran* analyzes humor in Ehterami's works and clarifies how his works differ from others. Taayi-Semiri (1398) in "Elements of Humor in the Adult Works of Manouchehr Ehterami" investigates the language and rhetorical elements in Ehtesami's adult works in connection with humor, identifying irony and metaphor as influential techniques in creating his humor. Taheri and Durri (1395) in "A Study of the Structure of Manouchehr Ehterami's Children's Works" examine the storytelling elements in Ehterami's children's stories. The similarity between this research and the present study is that a brief section of the article focuses on humor, providing examples of three humorous techniques used by Ehterami. However, to date, no research has explored the relationship between the longevity of Ehterami's children's poetry and humor.

Discussion

The use of humor in children's literature has a significant impact on its retention in the minds and language of children. Laughter and joy serve various purposes and functions, such as "creating joyful moments for children, addressing an inherent need, serving as an educational tool, reducing anxiety and violence, fostering social relationships, boosting self-confidence, and providing comfort and relaxation to children in the face of worries."

Ehterami employs different techniques, even ones that are unique to his style, such as humorous twist, compound humor, humorous perspectives, and humorous names, among others. Each of these elements has contributed to the success, popularity, and lasting impact of his poetry. The secret to the enduring appeal of Ehterami's poetry lies in its humorous nature, joyfulness, and ability to make children laugh, as the need for laughter has always existed among all human beings and continues to be essential.

Ehterami, relying on popular literature, has made his words and thoughts flow and become immortal in the minds and language of children. His humor, through the technique of situational comedy, has endured because he was able to present the situation effectively.

The technique of repetition, one of the strongest factors in influencing, as well as humorous allusions that immerse children in joy and surprise, have also contributed to the effectiveness of his poetry. Humorous characters and comedic settings, all of which are unique to him, even using places like "Shalmarud," which do not exist in reality, have made his poems believable to children, significantly contributing to the immortality of his humorous works. His poems, following a humorous idea, convey different understandings to children after reading, so that discovering these interpretations is pleasing to the children, and this pleasure is one of the factors contributing to the enduring nature of his poetry.

Surprise, one of the techniques of norm-breaking, is another factor in the enduring appeal of Ehterami's poetry, as the flow of his words is such that when the sentence ends, the child is suddenly astonished, surprised, and filled with delight and laughter.

Additionally, techniques such as defamiliarization, metaphors, exaggeration, rhythmic and melodic music, and the use of non-standard language in constructing humor, along with the induction of a sense of friendship and empathy for the child, have all played a significant role in the lasting impact of Ehterami's poetry.

Conclusion

Ehterami, relying on his humorous mindset and a comprehensive understanding of his child audience, has blended his poems with humor and his unique techniques in such a way that the boundaries of time, place, race, and lineage are shattered, making his works memorable for children of all generations, eras, and backgrounds, thus becoming ingrained in the collective memory of all. One of the main reasons for the enduring nature of Ehterami's poems is the combination of humor, critical approach, and entertainment-educational perspective centered around the social realities.

Although, in children's humor, there is no need to seek criticism, as the simple action, phrases, and sentences that bring a smile to the face are sufficient, Ehterami's works revolve around social realities. His children's works have both a surface layer, which is appealing to children, and an underlying layer, which offers a critical perspective that adults also benefit from. Ehterami's study of popular literature and his sharp intellect have led to the prominence and distinction of techniques based on popular culture, making them much more significant than other methods. This technique has been employed across all seventeen collections mentioned above.

Keywords: children's poetry, humor, endurance, Hasani Collection, Manouchehr Ehterami

References:

- Abdollahian, H. (2002). *Character and characterization in contemporary fiction*. Tehran: An. [in Persian]
- Akhavat, A. (1992). *Semiotics of humor*. Tehran: Farda. [in Persian]
- Alipour, M. (1999). *The structure of modern poetry language*. Tehran: Ferdows. [in Persian]
- Behzadi Andouhjerdi, H. (2004). *Humorists of Iran from the beginning to the end of the Qajar period* (1st ed.). Tehran: Dastan. [in Persian]
- Chitsaz, S. (n.d.). A glimpse into Manouchehr Ehtesami's personal library. *Nineteenth and Twentieth Ceremonies*. <http://noo.rs/aYTZH> [in Persian]
- Dehri, M. (2019). *Children's literature in Iran: University textbook*. Tehran: Qu. [in Persian]
- Ehterami, M. (2023). *The timeless collection of Hasani books: 21-volume series*. Tehran: Gozaresh. [in Persian]
- Farshad-mehr, F. (2010). *Contemporary humorists of Iran (1)*. Tehran: Soura Mehr. [in Persian]
- Hajvani, M. (2015). The rise and fall of Iranian children's and adolescents' poetry in the three decades after the Revolution. *Persian Literature Journal*, 15. <https://sid.ir/paper/520685/fa> [in Persian]
- Horri, A. (2011). *On humor: A new approach to humor and wit*. Tehran: Soureh Mehr. [in Persian]
- Iranzadeh, N., & Mousavian, E. (2012). A study of humor techniques in children's and adolescents' poetry of the 1980s. *National Conference of the Persian Language and Literature Promotion Association*. <https://sid.ir/paper/823717/fa> [in Persian]
- Karimi-Qahi, M. (2018). Derivatives in the Persian language. *Journal of Persian Language and Literature*, 26(85). <http://jpll.khu.ac.ir/article> [in Persian]
- Khodabin, M., Mirhosseini, Z., & Abadari, Z. (2016). Humor and humor techniques in the children's and adolescents' stories of Farhad Hasanzadeh. *Journal of Children's Literature Studies*, 7(2). <https://doi.org/10.22099/jcls.2017.3397> [in Persian]
- Khorasani, R. (2020). *Humor as a technique: The first scientific guide to humor writing*. Tehran: Asatir. [in Persian]
- Khosravi-Shakib, M. (2011). The secret of the success of the poem *Rain*. *Journal of Children's Literature Studies*, 2(2). <https://doi.org/10.22099/jcls.2012.430> [in Persian]
- Motaedin, Z. (2015). Repetition: Its phonetic and rhetorical value. *Specialized Journal of Language and Literature*, 3. <https://doi.org/10.22034/bahareadab.2024.17.7380> [in Persian]
- Mousavi, A. (2005). *Book of humor 1*. Tehran: Soura Mehr. [in Persian]
- Mousavi, A. (2011). *Book of humor 6*. Tehran: Soura Mehr. [in Persian]
- Mousavian, E. (2012). A glimpse of humor and humor techniques in Asadollah Shabani's poems. *Journal of Children's and Adolescents' Literary Studies*, 4. <http://noo.rs/coV8> [in Persian]

- Pouralkhales, Sh., & Bagheri, F. (2013). The evolution of simile in children's and adolescents' poetry, focusing on the works of five prominent poets in the field of children's poetry. *Journal of Stylistics of Persian Prose and Verse (Spring of Literature)*, 6(2), 20. <https://sid.ir/paper/170508/fa> [in Persian]
- Rezaei Bayinder, M., & Ahmadi, S. (2022). Psychological foundations of using humor for children's audiences in television programming. *Journal of Visual and Auditory Media*, 16(1), 41. <https://doi.org/10.22085/javm.2021.303084.1823> [in Persian]
- Salahi, O. (2023). *Contemporary humorists of Iran* (10th ed.). Tehran: Mavared. [in Persian]
- Salajegheh, P. (2008). *From this Eastern garden* (2nd ed.). Tehran: Institute for the Intellectual Development of Children and Young Adults. [in Persian]
- Shabani, A. (2002). *Mirza's carefree poems*. Tehran: Tuka. [in Persian]
- Shadravi-manesh, M. (2005). Methods and techniques of humor and satire. *Growth of Persian Language and Literature Education Magazine*, Special Spring Edition, (73). <https://ensani.ir/fa/article/111186> [in Persian]
- Shafaei, A. (2009). Comparing humor in the works of Attar and Hadiqueh Sanaei (Master's thesis). Yasouj University. <https://elmnet.ir/doc/10476577-31792> [in Persian]
- Shamisa, S. (2006). *Literary criticism*. Tehran: Mitra. [in Persian]
- Soleimani, M. (2012). *The secrets and tools of Woody Allen's humor writing*. Tehran: Soureh Mehr. [in Persian]
- Taei-Semiri, H. (2019). Elements of humor in Manouchehr Ehterami's adult works. *Third National Conference on Persian Language and Literature*. <https://civilica.com/doc/1001025> [in Persian]
- Taheri, F. S., & Dorri, Z. (2016). A study of the structure of Manouchehr Ehterami's children's works. *Children and Adolescents' Criticism Journal*, 10. <http://noo.rs/6jKFu> [in Persian]
- Talebian, Y., & Taslim-Jahrami, F. (2009). Characteristics of humor and satire language in Parviz Shapour's cariclamator works. *Literary Arts Journal*, 1(1). <https://sid.ir/paper/156995/fa> [in Persian]
- Tavakkoli, M., & Rezaei, H. (2016). A study of humor and its techniques in the works of Nasser Keshavarz. *Contemporary Persian Literature Conference*. <https://civilica.com/doc/640846> [in Persian]
- Zaker-shahrak, M. (1998). The views of three researchers on humor perception in children. *Healthy Child Magazine*, 14. <https://www.magiran.com/p995943> [in Persian]
- Zarei Benad Kouki, N. (2011). A study of the humor in two words by Keyomars Saberi Fomani (Master's thesis). Allameh Tabatabai University. <https://civilica.com/doc/1279845> [in Persian]

COPYRIGHTS ©2021 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the Original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher.

شماره الکترونیکی: ۲۷۸۳-۰۶۱۶

مقاله‌ی علمی پژوهشی، دوفصلنامه، سال ۱۶، شماره‌ی دوم،

پاییز و زمستان ۱۴۰۴، پیاپی ۱۳۱، صص ۵۸-۴۱

DOI: 10.22099/JCLS.2025.53157.2101

بررسی نقش طنز در موفقیت و ماندگاری شعرهای کودک منوچهر احترامی با تأکید بر مجموعه حسنی

شهرام رفیعی*

لیدا نامدار**

نصرت‌الله دین‌محمدی***

حسین آریان****

چکیده

منوچهر احترامی از قدیمی‌ترین و موفق‌ترین نویسندگان و سرایندگان ادبیات کودک و نوجوان ایران با مجموعه شعرهایش به‌ویژه مجموعه‌ی حسنی نگو به دسته‌گل از انقلاب اسلامی تا به امروز، با تیراژ چند میلیونی همچنان یکی از محبوب‌ترین شاعران شعر کودک به‌شمار می‌رود. با وجود اینکه عوامل گوناگونی در موفقیت و ماندگاری اشعار او مؤثر بوده‌اند اما به نظر می‌رسد کاربست طنز و شگردهای گوناگون آن نیز نقش مهمی در ماندگاری آثارش داشته باشد. طنز احترامی به‌دلیل جهان‌شمول‌بودن و سخن‌گفتن از جهان واقعی کودکان، در گام نخست با موقعیت‌های طنزآمیزی که دارد با کودک همراه می‌گردد، ارتباط عاطفی عمیقی با او برقرار می‌سازد و سپس باتکیه بر اندیشه و تخیل خاص کودکان، احساس لذت و هیجان در وجود کودک برمی‌انگیزاند که تأثیر آن تا سال‌ها حتی یک عمر باقی می‌ماند. بنابراین، هدف مشخص این جستار، بررسی تأثیر شگردهای طنز در موفقیت و ماندگاری شعرهای کودک احترامی و به‌طور مشخص، هفده دفتر از مجموعه‌ی ۲۱ جلدی حسنی به روش توصیفی تحلیلی است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد یکی از عوامل موفقیت و ماندگاری شعر احترامی این است که افزون‌بر استفاده از شگردهای طنز ملموس و خودکاری مانند جناس، تحامق، استعاره، ایجاز و... از شگردهای دیگری

* دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، واحد خدابنده، دانشگاه آزاد اسلامی، خدابنده، ایران. Shahram.rafiiei59@gmail.com

** استادیار زبان و ادبیات عربی، واحد خدابنده، دانشگاه آزاد اسلامی، خدابنده، ایران. lida.namdar@iau.ac.ir (نویسنده مسئول)

*** استادیار زبان و ادبیات فارسی، واحد خدابنده، دانشگاه آزاد اسلامی، خدابنده، ایران. dnosratollah@yahoo.com

**** دانشیار زبان و ادبیات فارسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران. Arian.amir@gmail.com

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۱۰/۱۴، تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۱۲/۱۸

که مختص خود اوست همچون نگرش طنزآمیز، چرخش طنز، شخصیت‌های طنزآمیز، طنز موجود در فرهنگ عامه نیز بهره برده است که از میان این‌ها، طنز در ادبیات عامه بیشترین و طنز تناقض طنزآمیز، کمترین بسامد را داشته است. احترامی بیشتر با رویکرد سرگرمی، آموزشی و انتقادی طنز خود را پیش برده است و اشعار طنزآمیز او متشکل از لایه‌های درونی و بیرونی است. روایت آن برای کودکان، خوشایند و سرگرم‌کننده بوده است و لایه‌های درونی آن برای برانگیختن حس پرسش‌گری و کنجکاوی در کودکان کارکردی انتقادی دارد.

واژه‌های کلیدی: چرخش طنز، شخصیت‌های طنزآمیز، شعر کودک، طنز موقعیت، ماندگاری، مجموعه‌ی حسنی، منوچهر احترامی.

۱. مقدمه

منوچهر احترامی^(۱) از ماندگارترین و موفق‌ترین شاعران کودک دهه‌ی شصت است. آثار او به شهادت آمارهای رسمی، از پرتیراژترین و پرفروش‌ترین آثار حوزه‌ی ادبیات کودک است که سهم بزرگی در غنا و اعتلای ادبیات کودک و نوجوان پس از انقلاب اسلامی داشته است. «از انتشار حسنی نگو یه دسته گل، طبق آنچه احترامی در مصاحبه‌اش می‌گوید، چنان استقبالی می‌شود که بعد از آن، چهارصد نوع حسنی به بازار می‌آید و شمارگان حسنی نگو یه دسته گل، بالغ بر پنج تا شش میلیون نسخه می‌رسد» (حجوانی، ۱۳۹۴: ۸۹ به نقل از احترامی، بی‌تا) این مجموعه‌ی ۲۱ جلدی که با زبانی ساده و شیوا و با گیرایی و تأثیرگذاری خاص ارائه شده است اعتبار و جذابیت خود را تا امروز حفظ کرده است. طنز که در این ماندگاری نقش بسیاری دارد، در بالاترین کارکرد خود، نوعی بیان هنری است و «از آن‌جاکه به‌طور غیرمستقیم، منظور حقیقی را می‌رساند گونه‌ای مجاز است که با نقل و انتقال در محور هم‌نشینی و جانشینی کلام سروکار دارد» (سلاجقه، ۱۳۸۷: ۲۳۰)، در کل همین بیان هنری است که به شاعرانگی و جاودانگی آثار می‌انجامد. جستار حاضر که کوششی است برای بررسی نقش طنز در موفقیت و ماندگاری اشعار کودکان و به‌طور خاص مجموعه‌ی حسنی او به دنبال یافتن پاسخی برای این پرسش است که چه ارتباطی میان طنز با میزان جذابیت، موفقیت و ماندگاری اشعار کودک احترامی وجود دارد و چرا اشعار او به‌ویژه مجموعه‌ی حسنی هنوز هم برای مخاطب کودک امروز، اهمیت و جذابیت دارند.

۱.۱. روش پژوهش

پژوهش حاضر، تأثیر شگردهای طنز در موفقیت و ماندگاری مجموعه‌ی حسنی احترامی را به روش توصیفی تحلیلی بررسی کرده است. جامعه‌ی آماری پژوهش، مجموعه‌ی اشعار کودکان ۲۱ جلدی، انتشارات گزارش سال ۱۴۰۲ به جز قصه‌ی موش و گربه برخوانا، گنجشگک اشی‌اشی، سلیمون و بابا سلیمون و پسر بی‌دب و بی‌هنر است. در حال حاضر در بازار حدود چهارصد عنوان کتاب حسنی چاپ شده است که با آثار احترامی کاملاً متفاوت است. از آن‌جاکه کتاب‌های اصلی احترامی را نمی‌توان به راحتی پیدا کرد، در این بررسی به تازه‌ترین چاپ این مجموعه اتکا کرده‌ایم. چون این مجموعه، شماره‌گذاری صفحات ندارد در ارجاع‌دهی تنها به ذکر سال چاپ و نام هر دفتر شعری اشاره شده است.

۱.۲. پیشینه‌ی پژوهش

درباره‌ی طنز در شعر کودک و علل توفیق و ماندگاری شعر کودک به‌طور عام، پژوهش‌هایی انجام شده است از جمله:

فرشادمهر (۱۳۸۹) در کتاب *طنزآوران/امروز/ایران* به بررسی طنز در آثار احترامی پرداخته است و تمایز آثار او با دیگر آثار را تبیین کرده است.

خسروی شکیب و دهقانیان (۱۳۹۰) در *راز توفیق شعر باران گلچین گیلانی*، عوامل ماندگاری اشعار گلچین را بررسی کرده است؛ به جز تکیه بر محتوا و بافت تاریخی‌اش، اشاره‌ها و انتظارات فرمالیستی و ساختار شعری را از عوامل مهم این توفیق می‌دانند.

موسویان (۱۳۹۱) در «نگاهی به طنز و شیوه‌های طنزپردازی در شعرهای اسدالله شعبانی» افزون‌بر بررسی شیوه‌هایی مانند مهمل‌نویسی، کاریکاتورنویسی و... به واکاوی شیوه‌های طنز در کتاب *بی‌خیال میرزا* اثر اسدالله شعبانی نیز پرداخته است.

خدابین و همکاران (۱۳۹۵) در «طنز و شیوه‌های طنزپردازی در داستان‌های کودک و نوجوان فرهاد حسن‌زاده» طنز گفتاری و موقعیت را به‌عنوان پربسامدترین شیوه معرفی می‌کند.

توکلی و رضایی (۱۳۹۵) در «بررسی طنز و شگردهای آن در آثار ناصر کشاورز» در کنار تحلیل تکنیک‌های طنز در آثار شاعر، بزرگ‌ترین حُسن شاعر را استفاده از مضامین طبیعت‌گرایانه و توصیف جزئیات می‌دانند.

طایی سمیری (۱۳۹۸) در «عناصر طنز در آثار بزرگ‌سال منوچهر احترامی» عناصر زیبایی‌آفرین زبانی و بلاغی در آثار بزرگ‌سال احترامی را در پیوند با طنز بررسی کرده است و کنایه و تشبیه را از شگردهای تأثیرگذار در آفرینش طنز او بر می‌شمارد. تفاوت این مقاله با جستار حاضر در آن است که از شعرهای کودک احترامی سخنی به میان نیامده است و احترامی به‌عنوان شاعر بزرگ‌سال معرفی شده است و به ماندگاری شعرهای بزرگ‌سال احترامی یا تأثیر طنز در ماندگاری آن‌ها پرداخته نشده است و تنها به توصیف و تحلیل شگردهای طنز بسنده شده است.

طاهری و دُرّی (۱۳۹۵) در «بررسی ساختار آثار کودکانی منوچهر احترامی» داستان‌های کودکانی احترامی را از نظر عناصر داستان بررسی کرده‌اند. شباهت این تحقیق با پژوهش حاضر این است که برش کوتاهی از مقاله، به طنز اختصاص یافته است و فقط سه نمونه از شگردهای طنز او با مثال‌هایی آمده است. اما تاکنون هیچ پژوهشی این دو را به هم پیوند نزده است و ارتباط میان ماندگاری شعر کودک احترامی با طنز و نقش طنز در موفقیت و ماندگاری شعر کودک احترامی را بررسی نکرده است.

۲. چارچوب نظری

۲.۱. طنز و شگردهای آن

طنز به‌مثابه شیوه‌ای مؤثر و گیرا در عالم شعر و نویسندگی به‌معنای «به تمسخر گرفتن عیب‌ها و نقص‌ها به‌منظور تحقیر و تنبیه از روی غرض اجتماعی و صورت تکامل‌یافته‌ی هجو است» (صلاحی، ۱۴۰۲: ۵). طنز «مولود هوس‌های زشت طنزپردازان، برای خوارشماری ارزش‌های دیگران نیست؛ بلکه تلاش روشگرانه و متعهدانه‌ای است برای ایجاد انگیزه و تفکر در مردم بی‌تفاوت تا بهتر ببینند و بیشتر بیندیشند و ناهنجاری‌ها را تشخیص دهند» (بهزادی، ۱۳۸۳: ۲۱). مشهورترین نوع آن «طنزی است که در ظاهر می‌خنداند ولی بیانگر دردی عمیق و ناشی از محرومیت‌ها و کاستی‌هاست» (سلاجقه، ۱۳۸۷: ۲۳۱).

در ادبیات کودک که کمتر به طنز پرداخته شده است، طنز، زبانی شیوا و جذاب برای ارتباط با کودک است. شوخ طبعی ریشه در دوران نوزادی دارد. وقتی ما برای کودک، صدای مثلاً «پخ» درمی آوریم کودک با این صدا که شبه جملهی طنزآمیز است شروع به خندیدن می کند. اما صورت های طنزآمیز در کودکان هر سنی متفاوت است. کودکان نوپا که جمله هایی را آرام بیان می کنند، با بیان کلماتی که گاه آن ها را درست تلفظ نمی کنند باعث خنده می شوند و از اینکه خنده ی خود را با ما به اشتراک گذاشته اند، لذت می برند. به تدریج با افزایش مهارت های زبانی و با بهره گیری از شعر و داستان، هیجان مثبت در کودکان برانگیخته می شود و با جابه جایی در جمله، موقعیت های خنده دار ایجاد می کنند.

«کودکان چهار تا پنج ساله از کلمه های بی معنی لذت می برند. باتوجه به اینکه زبان، دارای اصول و قواعدی است و معمولاً جمله ها، هم وزن نیستند، وقتی به صورت موزون به کار می روند برای آن ها خنده دار می شود. در سنین پیش دبستانی و دبستان، واژه های جناس و چیستان، کودکان را می خنداند. در سن ده و یازده سالگی مهارت بذله گویی و داستان های جالب و خنده دار را کسب می کنند و به خوبی قادر هستند لطیفه گویی را از دیگران تقلید کنند (رک. ذاکر شهرک، ۱۳۷۷: ۲۸).

بنابراین مهم است که در هر مرحله از سن، کودک به چه طنزی می خندد. در بزرگ سالی عواملی که در کودکی باعث خنده می شد، بی اثر می گردد و به تبع آن، دریافت های از طنز میان کودک و بزرگ سال، متفاوت می شود. به عقیده ی رحماندوست، کودکان واقعیت را بر مبنای خیال تجربه می کنند، بنابراین طنز موفق می تواند خیال کودکان را منتقل کند. فرهاد حسن زاده، طنزهای گروه های سنی به ویژه کودک و نوجوان از هم جدا می داند و معتقد است در هر کدام از دو گروه سنی باید به ویژگی های هر دو گروه توجه کرد؛ طنز کودک بیشتر در فضای فانتزی و خیالی شکل می گیرد اما طنز بزرگ سال بیشتر به واقعیت های سیاسی، اجتماعی که گاه تلخ و سیاه است، پهلوی می زند (رک. رضایی بایندر و احمدی، ۱۴۰۱: ۱۳۰).

۲.۲. ارتباط طنز با ماندگاری شعر کودک

برای سرودن شعر طنزآمیز برای کودک، نخست باید شاعر بود، سپس به حیطه ی طنز روی آورد. شعر کودک برای اینکه ماندگار شود باید از جهان واقعی کودکان برخاسته باشد. «بهترین شعرهای کودک شعرهایی هستند که در سراسر زندگی با ما همراهند و پایه پای مان رشد می کنند؛ پس شعر باید پرطنین، استادانه، زهرآلود و هیجان انگیز باشد» (دهریزی، ۱۳۹۸: ۷۸) و از آن جاکه جهان کودک با خنده و طنز و لذت عجین است، کاربست طنز در شعر کودک می تواند تأثیر بسیاری در به یاد سپاری آن در ذهن و زبان کودک داشته باشد. خنده و لذت با اهداف و کارکردهایی مانند «ایجاد لحظاتی شاد برای کودکان، پاسخ به یک نیاز ذاتی، به عنوان ابزاری آموزشی، کاهش اضطراب و خشونت، رشد روابط اجتماعی، افزایش اعتماد به نفس، تسکین و آرامش کودک در برابر نگرانی ها» ارائه می شود (موسویان و ایران زاده، ۱۳۹۱: ۱۲۲). همچنین حرکت، هیجان و جنب و جوش که برخاسته از موقعیت های طنز است پیوند کودک را با طنز قوی تر ساخته است و در افزایش تجربه های شاد کودکان مؤثر است. به عقیده ی عمران صلاحی «در طنز کودکان و نوجوانان کلام باید در خدمت موقعیت باشد؛ چون بچه ها از حرکت و جنب و جوش لذت بیشتری می برند. استقبال از فیلم های کمدی و کارتون این مسأله را ثابت می کند» (موسوی، ۱۳۹۰: ۹۱).

با وجود تأثیر عوامل متعددی مانند انسجام در روایت داستانی و کاربرد عنصر عاطفه، خیال، موسیقی، عوامل دیگری مانند دقت در به‌کارگیری زبان طنزآمیز و شگردهای آن در موفقیت اشعار احترامی مؤثر بوده‌اند. احترامی خود، تناسب زبان شاعر با جهان کودک و برجستگی عنصر تخیل و اندیشه و توجه به نیاز کودک را از رازهای طنز موفق می‌داند: «طنز خوب آن است که به مدت طولانی (شاید یک عمر) در یاد آدم بماند. طنز خوب، آن است که خودت را و دلت را و چشم‌ت را شاد کند؛ تخیل تو را به جایی گره بزند و اندیشه‌ات را مثل ساعت شماتپه‌دار کوک کند» (فرشادمهر به نقل از احترامی، ۱۳۸۹: ۲۹).

احترامی در کنار تمام شگردهای طنز خود از زبان غیرمعیار و قابلیت‌های ادبیات عامه بهره برده است. از این رهگذر بخش بزرگی از شعرهای طنزآمیز خود را در بستر ادب عامه و زبان غیر معیار به محبوبیت رسانده است.

۳. بحث و بررسی

۳.۱. رویکرد احترامی به طنز در شعر کودک

احترامی در طنز کودک در کنار سایر رویکردهای سرگرمی، آموزشی و تعلیمی از رویکرد تفکر انتقادی هم بهره برده است. شعرهای او، لایه‌های درونی و بیرونی دارد. روساخت آن برای کودکان خوشایند است و لایه‌های بیرونی آن معمولاً نگاهی انتقادی دارد. احترامی به‌عمد می‌خواسته است با آفریدن این اشعار، نگرش انتقادی را به کودکان بیاموزد تا آن‌ها انتقاد را با طنز دریافت کنند. همچنان که در مصاحبه‌ای به جنبه‌های انتقادی شعرهای طنز خود اشاره می‌کند: «بچه‌ها طنز را خوب می‌فهمند. وقتی مرغه می‌گه قدقدقا! جلو نیا تو رو به خدا، فکر نمی‌کنم بچه‌ای باشد که این را نفهمد. ناخودآگاه این‌ها را پیدا می‌کند» (موسوی، ۱۳۸۴: ۱۷). رویکرد انتقادی که هدفش پروراندن خصوصیت پرسش‌گری، کنجکاوی و به‌طور کلی تقویت تفکر انتقادی کودکان است، مخاطب کودک را به تأمل وامی‌دارد. آثار شعری ده‌تا جوجه رفتن تو کوچه و کرم / بریشم و فلفلی بهترین نمونه برای آموزش تفکر انتقادی به کودکان در قالب طنز هستند.

۳.۲. نقش شگردهای طنز خاص احترامی در توفیق و ماندگاری اشعارش

اهمیت و تأثیر طنز در ماندگاری شعر کودک تا اندازه‌ای است که «شعر کودک، بدون طنز و شادمانگی شعری عبوس و ناگیرا و بعضاً آموزگارانه است. به‌همین سبب، با دنیای مخاطب خود به دشواری می‌تواند پیوند برقرار کند. این ناهمواری ناشی از آن است که ما هنوز نتوانسته‌ایم دنیای کودکان را چنان که هست به رسمیت بشناسیم و سطح پسند و پذیرش آن‌ها را درک کنیم» (شعبانی، ۱۳۸۱: مقدمه).

احترامی با شناخت این اهمیت در خلق آثار طنزآمیز برای کودکان، افزون‌بر قابلیت‌ها و ظرفیت‌های ادبیات عامه، از شگردهای خاصی بهره برده است که بیشتر مختص خود اوست، مانند چرخش طنز، طنز مرکب‌های اتباعی، نگرش طنزآمیز، اسامی طنزآمیز و... که هر کدام از آن‌ها در توفیق و محبوبیت و ماندگاری شعرش مؤثر بوده‌اند. طنز او تنها به یک گروه مشخص محدود نشده است، افزون‌بر کودکان، بزرگسالان را نیز دربرمی‌گیرد. راز ماندگاری شعرهای احترامی، طنزآمیزبودن، لذت‌آفرینی و خنداندن کودکان است؛ زیرا در میان همه‌ی ابنای بشر همیشه نیاز به خنده بوده و هست. احترامی با درک این نیاز کوشیده است تا علایق و تخیل کودکان را در نظر بگیرد، آن‌ها را در بستر طنز با عواملی مانند

موسیقی و قالب‌های جدید با زبان عامیانه و ادبیات شفاهی بیامیزد و در حافظه‌ی کودکان، جاودانه سازد. احترامی خود می‌گوید: «من برای اینکه شیوه‌ی دیگری بلد نبودم طنزنویس شدم... طنزنویسی من به صرف علاقه بود اما دلیل دیگری هم دارم: زنده ماندن. من طنز را با شعر شروع کردم اما شعر گفتن ذوقی است. من هم به دنبال کار ذوقی شعر رفتم. در جامعه‌ی امروزی، شاعران کمتری سراغ شعر طنز می‌روند و طبعاً شاعر طنزپرداز حرفه‌ای اندکی داریم» (سلیمانی، ۱۳۹۱: ۵۶۷).

۳. ۲. ۱. ادبیات عامه

احترامی باتکیه بر ادبیات عامه، کلام و اندیشه‌اش را در ذهن و زبان کودکان جاری و جاودان ساخته است: «مطالعه‌ی ادبیات کودک، مطالعه‌ی بخش بزرگی از فرهنگ شفاهی مردم است که کتبی شده، من قصه‌های پاکرسی مثل خاله‌سوسکه و دیو دوسر را همان‌طور می‌خوانم که شاهنامه را، منتها شاهنامه هنرمندانه ساخته شده است» (چیت‌ساز، ۱۳۸۷: ۱۷۱). او «زمان و مکان را درهم می‌آمیزد تا در سایه‌ی پیوند و امتزاج میان زبان رسمی و غیر رسمی، زبان امروز و دیروز و باورها و رفتارهای جامعه‌ی امروزی و دیروزی، فضایی غریب و پذیرفتنی و ملموس در لامکان و لازمان بیافریند. احترامی با وارد کردن زبان و فرهنگ عامه در آثارش به ایجاد تضاد، ناهم‌خوانی و بی‌تناسبی در لحن و کلام یا موضوع و مضمون دست می‌زند تا به تکان‌دهنده‌بودن و غافلگیری اثر طنز دست یابد» (موسوی: ۱۳۹۰، ۲۲).

ادبیات عامه شامل عناصر متعددی از جمله ضرب‌المثل‌ها، لغات و اصطلاحات است. احترامی از این ظرفیت در سروده‌هایش به‌درستی بهره برده است. برای نمونه در دو کتاب شعر او ضرب‌المثل‌ها، اصطلاحات و واژه‌های عامیانه و غیرمعیار، بسیار درست و متناسب با ذوق و سلیقه‌ی مخاطب کودک به‌کار رفته‌اند: در کتاب دزد و مرغ فلفلی: «خلوای تن تنانی تا نخوری ندانی، چه انگوری مثل چراغ زنبوری، مَشْتی، هلو هلو برو تو گلو، اقور بخیر، سرک کشید، سر کشید، فرد اعلا، سردماغ و...» (احترامی، ۱۴۰۲: ج ۸). در کتاب حسنی و گرگ ناقلا: «دنیا رو آب ببره/ حسنی رو خواب برده»، «دهم آب افتاد/ دلم به تاب تاب افتاد»، «نه آشنا نه کس دارم/ نه راه پیش و پس دارم»، «گرگه رو انداخت زیر چوب/ حالا نکوب و کی بکوب» (همان: ج ۳). در کتاب گربه‌ی من نازنازیه همش به فکر بازیه کلمه‌ها و اصطلاحات عامیانه‌ای چون قلدر، نق‌زدن، غرزدن، آسه می‌آد آسه می‌ره، دست اوله» آمده است: «گربه‌ی مهدی تنبله/ تنبل دست اوله.../ راه می‌ره غرمی زنه/ می‌خوره و نق‌نق می‌کنه.../ گربه‌ی من نازنازیه همش به فکر بازیه/ آسه میاد آسه می‌ره... گربه‌ی هادی پرخوره/ چاق درشت و قلدره» (همان: ج ۹) و کاربرد اصطلاح «چشم نخوری ان‌شالله» که از باورها و اعتقادات سرچشمه گرفته است در کتاب حسنی ما یه بره داشت: «ننه حسنی ماشالله/ چشم نخوری ان‌شالله» (همان: ج ۲). همان‌گونه که ادبیات عامه از ذهن و روان و حافظه‌ی جمعی بشر اعم از کودک و بزرگسال برخاسته است برای همیشه برای کودکان جذاب و دلنشین است و تا سال‌های طولانی در سخن‌ها و اندیشه‌ها، جاری و ماندگار خواهد شد.

شعرهای احترامی نیز به‌ویژه آن‌هایی که با کاربرد ضرب‌المثل‌ها، اصطلاحات و کلمات عامه که از جهان واقعی کودکان برخاسته‌اند، ذهن کودکان تمامی دوره‌ها و نسل‌ها را درگیر خود ساخته است.

احترامی همچنین به‌دلیل انعکاس مسائل جهان‌شمولی که اختصاص به مکان، زمان و دوره یا تبار خاصی ندارد؛ شعرش را فرازمانی و فرامکانی ساخته است و از محدوده‌ی تنگ مخاطبان خاص خارج کرده است و به اقبال عمومی نزدیک

گردانیده است؛ به گونه‌ای که اشعارش نه تنها با گذر زمان رنگ نباخته است بلکه ماندگار هم شده است. این شگرد در تمام کتاب‌های احترامی حضور دارد و بسامد آن در خلق اشعار طنزآمیز احترامی بیش از سایر شگردها است.

۳. ۲. ۲. طنز موقعیت

در بخشی از کتاب حسنی ما یه بره دشت، وقتی پشم بره چیده می‌شود، موقعیت خنده‌داری برای خواننده و حتی برای گریه‌ای که یکی از شخصیت‌های داستان شعری است، به وجود می‌آید: «قیچی تیز پشم سفید/ بره رو گرفت پشماشو چید/ بره چاق و توپولی... شد جوجه‌ی پرکنده/ همگی زدند به خنده/ پیشیه می‌گفت: تو بره‌ای یا بچه‌موش/ لخت راه نرو یه چیزی ببوش» (همان: ج ۲) در این موقعیت «الفاظ به تنهایی طنزساز نیستند بلکه به گونه‌ای کنار هم قرار می‌گیرند که مفهوم و موقعیتی طنزآمیز خلق می‌شود» (زارع بنادکوک، ۱۳۹۰: ۲۷) و تصویر به گونه‌ای است که تجسم آن را برای کودکان آسان می‌نمایاند. بخش پایانی شعر، اوج طنز است که کارکرد تربیتی و سرگرمی و انتقادی دارد و با واژه‌هایی مانند لخت، موش و بره همراه شده است که همیشه و برای همه‌ی کودکان آشنا هستند.

در شعر خرس و کوزه عسل، اگرچه موقعیت‌های طنز مختلفی وجود دارد که در مسیر حرکت خرس مثلاً پیرزن، پرنده‌ی عسل‌خوار، آقای میان‌سال و... به خرس اضافه می‌شوند و دنبالش راه می‌افتند تا عسل را نصیب خود کنند؛ اما موقعیت اصلی زمانی است که زنبورهای عسل پیدا می‌شوند. تقابل خرس که عسل زنبورها را برداشته است و زنبورهایی که خرس را دشمن خود می‌دانند، موقعیتی طنزآمیز متضاد در شعر به وجود می‌آورد. «کافیست دو عنصر متضاد کنار هم قرار بگیرد؛ مثل فیل و فنجان یا موش و گربه که خلق این چنین موقعیتی ایجاد خنده کند» (خراسانی، ۱۳۹۹: ۱۴۳). «بادی وزید/ بوی عسل همه‌جا پیچید/ زنبورا دونه‌دونه/ بیرون اومدن از لونه... رفتند سراغ خرسه... زنبورا هم یک‌صدا گفتند: «ما عسل می‌خوایم بده تا بریم/ وگرنه نیش می‌زنیم»... یکی از اونا خرسه رو نیش زد. زنبور بعدی یک نیش دیگه. زنبور سوم، نیش سومی/ چارم و پنجم و ششم و هفتم و هشتم و نهم تا الی آخر... «زنبورا هی نیشش زدند/ خرس بینوا/ کوزه‌ی عسل از دستش افتاد به زمین شکست/ عسل ولو شد بر روی زمین/ مورچه‌ها گفتند/ بچه‌ها عسل بچه‌ها عسل» (احترامی، ۱۴۰۲: ج ۱۲). این بخش به واسطه‌ی موقعیت‌های متضاد و متناقض و نسبت‌دادن حرکات طنزآمیز به شخصیت‌ها درخور توجه بوده و با اقبال کودک مواجه می‌شود.

این شگرد، افزون‌بر یازده کتاب اعم از خروس نگو یه ساعت، موش دم‌بریده، مهمان ناخوانده، دزد و مرغ فلفلی، فیل اومد آب بخوره، موش موشی و... در دفترهای شعری نوجوان و بزرگسال احترامی از جمله کتاب سیبل بابا نامیزونه در داستانک وول نخور مادر بزرگ نیز دیده می‌شود. در این نمونه، طنزی که موجب خنده می‌شود به خاطر موقعیت خاص کودک و مادر بزرگ است. طنز موقعیت در این نمونه با طنز موقعیت در نمونه‌های شعر کودک، تفاوت چندانی ندارد. عمران صلاحی «اندیشه طنزپرداز را راز ماندگاری این شگرد می‌داند. اگر طنزپرداز بتواند از موقعیت به‌وجودآمده، گرچه آن موقعیت در ارتباط با مسائل روز هم باشد، درست و به‌جا استفاده کند و اجرای خوبی از موقعیت داشته باشد، طنز او به ماندگاری می‌انجامد» (سلیمانی، ۱۳۹۱: ۶۷۳).

۳. ۲. ۳. طنز تشبیه

احترامی در ده مجموعه اعم از کتاب‌های فیل اومد آب بخوره، حسنی و سه بزغاله، عروسی خاله‌سوسکه و آقاموشه، خروس نگو یه ساعت و... از انواع آرایه‌ی تشبیه مانند مفصل، مجمل، مضمّر و... استفاده کرده است.

۳.۲.۳. ۱. تشبیه مفصل

تشبیه مفصل تشبیه‌ی است که وجه شبه آن به‌روشنی در کلام آورده شود. در کتاب کرم/بریشم و فلفلی و در نمونه‌ی «فلفلی زار و گریون/ لاغر مثل نی قلیون» (احترامی، ۱۴۰۲: ج ۱۷)، فلفلی به نی قلیان تشبیه شده است. با وجود اینکه نی قلیان از مشبه‌به‌های ملموس و درک‌پذیر است اما وقتی به این شعر نگاه می‌کنیم، درمی‌یابیم که احترامی با استفاده از وجه تشابه‌ی واژه‌ی «لاغر» که بین فلفلی و نی قلیان وجود دارد، کلام خود را با جذابیت بیشتری در ذهن کودک جای داده است؛ زیرا هم در زمان احترامی و هم امروز این تشبیه جایگاه خود را از دست نداده است و تحول زمانی نداشته است؛ در حال حاضر هم اگر به فرد لاغر نی قلیان بگویند باعث خنده می‌شود.

در «قلقلی دوست فلفلی/ مثل کدوی قلقلی/ قلقل زنون/ دوون دوون/ دوید و اومد دم خونه‌شون» (همان: ج ۸)، حضور وجه شبه «قلقل زنون» که عامل تشبیه فلفلی به کدو است خیال‌انگیزی کلام را افزایش داده است و باعث شده است شعر در کلام روزانه بیشتر استفاده شود.

۳.۲.۳. ۲. تشبیه مجمل

به تشبیه‌ی که وجه شبه در آن گفته نشود مجمل می‌گویند.

«لذت ادبی در گرو آن است که مخاطب در شعر و خیال‌انگیزبودن آن شریک باشد و بتواند به کشف روابط میان اشیاء دست یابد. با حذف وجه شبه است که مخاطب به‌دنبال این می‌رود که ادعای همانندی بین دو پدیده یا دو شیء از چه ناشی شده است. حال اگر مخاطب، کودک باشد باید این جریان با دقت و باریک‌بینی فراوانی انجام شود زیرا ممکن است کودک نتواند ارتباط درستی با تصویر شعر برقرار کند» (پورالخالص و باقری: ۱۳۹۲، ۶۲).

بااین‌حال در کتاب حسنی نگو به دسته گل در نمونه‌ی «الاغ خوب و نازنین.../ یالت بلند و پرمو/ دمبت مثال جارو» (احترامی، ۱۴۰۲: ج ۱) شعر به‌عنوان یکی از انواع ادبی در ذهن کودک جا باز کرده است و در تشبیه دم به جارو که وجه شبه آن نیامده است، عرصه را برای ظهور و رشد خیال و تخیل کودک مهیا می‌سازد. کودک به‌دنبال چگونگی و چرایی رابطه‌ی بین مشبه و مشبه‌به می‌رود. کشف رابطه‌ی دوسویه‌ی این تشبیه افزون‌بر پرورش ذهنی کودک، ماندگاری آن را نیز به نوعی تضمین می‌کند.

۳.۲.۳. ۳. تشبیه مضمر

تشبیه به حیوانات در خلق طنز و ایجاد فضای شوخ‌طبعی مؤثر است. «بسیاری از نویسندگان و شاعران طنزگو برای بیان مقاصد خود از جهان جانوران و صفات و حرکات آن‌ها بهره جسته، با لحنی انتقادی و طنزآمیز افراد را اگر دارای صفات نفسانی برجسته‌ای بوده‌اند، به حیوانی که در آن صفت سرآمد است، تشبیه می‌کردند؛ مثلاً تن‌پروری را به خوک، حيله‌گری و مکاری را به روباه، حماقت را به خرس و درندگی را به گرگ تشبیه می‌کردند» (شفایی، ۱۳۸۸: ۱۱). در این شیوه، شاعر پنهان و غیرمستقیم سخن می‌گوید و در طرح مطالب ناخوشویند درباره‌ی انسان‌ها از زبان حیوانات بهره می‌برد. احترامی از این روش که از مایه‌های تشبیه مضمر است، در اشعار خود بسیار بهره برده است. در کتاب گربه‌ی من نازنازیه همش به فکر بازیه، با استفاده از انواع گربه‌ها و تشبیه مضمر آن‌ها به انسان‌ها، به شوخ‌طبعی می‌پردازد؛ چراکه گربه‌ها یکی از علاقه‌مندی‌های کودکان‌اند و در گیرایی و جذابیت شعرها نقش مهمی دارند: «گربه‌ی پوری شیطونه/ هی می‌ره بیرون از خونه/ گربه‌ی من نازنازیه/ همش به فکر بازیه/ گربه‌ی مصطفی بلاست/ بهانه‌گیر و بد اداست» (احترامی، ۱۴۰۲: ج ۹)

این نوع تشبیه‌ها موضوع‌های عام و جهان‌شمولی هستند که نمونه‌هایی از آن در سراسر جهان حضور دارد و همین جهان‌شمولی خود یکی از عوامل ماندگاری است.

۳. ۲. ۴. طنز تکرار

احترامی بارها از ویژگی این آرایه به‌عنوان یکی از شگردهای طنز بهره برده است. «تکرار که از قوی‌ترین عوامل تأثیر است» (علی‌پور، ۱۳۷۸: ۸۹)، تا اندازه‌ای در جذب کودک و ماندگاری مجموعه‌شعر حسنی مؤثر بوده است که اگر از کودک پرسید آیا کتاب حسنی نگو یه دسته گل را خوانده‌ای؟ بی‌درنگ می‌گوید «موی بلند، روی سیاه، ناخن دراز، واه‌واه‌واه». (احترامی، ۱۴۰۲: ج ۱)

با شگردهایی که احترامی از طنز در آستین دارد، پیوسته در تلاش است تا با ارائه‌ی عبارت‌ها و صورت‌های مکرر، شعرهایش را در ذهن مخاطبانش مانا و در چشمشان زیبا و جذاب‌تر سازد: در کتاب خرس و کوزه عسل: «پرنده‌ی عسل‌خوار/ با حال زار/ زار و نزار... ریزریزریز / ویزویزویز/ بچه‌ها عسل.../ سلام و علیکم تو خرسی؟/ تو که می‌بینی پس چرا دیگه می‌پرسی؟... هی آقاخرسه جلز و ولز/ زنبورا به دورش وز و وز/ خرسه‌هی خندید ریز ریز ریز/ زنبورا گفتن ویز ویز ویز» (همان: ج ۱۲). غیر از سایر تکرارها، تکرار بند موزون و طنزآمیز «سلام و علیکم تو خرسی؟/ تو که می‌بینی پس چرا دیگه می‌پرسی؟» (همان) از زبان شخصیت‌های داستان و خرس افزون‌بر تشدید طنز و خنده به تثبیت و ماندگاری آن در حافظه انجامیده است. «تأکید بر انتقال یک احساس، موجب تکرار می‌شود، بدین‌گونه که شاعر برای القای ذهنیات خود به مخاطب، دست به تکرار واژه یا عبارت می‌زند، قدر مسلم تلقین و تکرار، عواطف را در ذهن‌ها رسوخ می‌دهد و تثبیت می‌کند» (متحدین، ۱۳۵۴: ۵۰۹).

تکرار واج نیز گاه همین کارکرد را می‌رساند؛ در بخشی از کتاب حسنی و گرگ ناقلا واج‌آرایی «ش» از آمدن و قدم‌گذاشتن ساکت و بی‌سروصدا خبر می‌دهد. آوای مطبوع و خوشایندی که از تکرار این واج به وجود آمده است کودک را با خود همراه می‌سازد. چون این آوای مطبوع در دل اتفاقی طنزآمیز قرار گرفته است، کودک را برای شنیدن و فهم ادامه‌ی داستان به نشاط و هیجان وامی‌دارد: «فلفلای با باباش اومد/ کدخدا با عصاش اومد/ مش‌صفر آسیابون/ همراه بچه‌هاش اومد/ فلفلای از روی دیوار/ خیلی یواش‌یواش اومد/ مملی خودش پیدا نبود/ از توی باغ صداش اومد/ حسنی صدای پاش اومد...» (احترامی، ۱۴۰۲: ج ۳).

تکرار در ده مجموعه‌شعر مانند حسنی و سه بزغاله، موش دم‌بریده، گریه‌ی من نازنازیه همش به فکر بازی و... به‌کار رفته است.

۳. ۲. ۵. طنز کنایه

در طنز کنایه، معنای اصلی در تضاد با معنای بیرونی است.

«نویسنده یک چیز می‌گوید و مخاطب معنایی دیگر برداشت می‌کند. کنایه‌ی طنزآمیز، شگردی سبک‌شناختی یا آرایه‌ای ادبی است که در آن معنای واقعی کلمات از معنای مجازی آن‌ها متمایز و با آن‌ها متضاد است. کنایه‌ی طنزآمیز برخلاف طعنه^۱ مبهم است و به دو معنای مخالف هم نظر دارد. در کنایه‌ی طنزآمیز معمولاً میان کنش و کلمات اخلاقی که آن کنش را توصیف می‌کنند عدم تجانس حاکم است» (حری، ۱۳۹۰: ۶۸).

^۱. Sarcasm

نمونه‌ی آن بخشی از کتاب *فیل اومد آب بخوره* است: «بچه‌فیل داد زد و گفت مادر جونم مادر جونم! / آی دندونم آی دندونم / مادر فیل اومد و گفت / بچه دارم هزار کیلو / خورده زمین اوهو اوهو / خمیر و مسواک بیارین / اوستای دلاک بیارین» (احترامی، ۱۴۰۲: ج ۶). وقتی که مادر فیل از فرزندش تعریف می‌کند ستایش‌های او به کنایه آغشته است. در ادامه، تمجیدهای کنایه‌آمیز دیگری می‌آید: «دلاک اومد / قبراق اومد / چالاک اومد / با کیف اومد / با ساک اومد / با خمیر و مسواک اومد / با دست و روی پاک اومد / با قبای سه‌چاک اومد / گیوه به پا / چتته به دست / شال به کمر / سر پا نشست» (همان). در *حسنی و گرگ ناقلا* می‌خوانیم: «حسنی یهو به خود اومد / چماق رو گرفت / پاشنه رو کشید» چماق گرفتن و پاشنه کشیدن کنایه از آماده شدن برای انجام کاری است. یا در شعر *حسنی* نگو یه دسته گل، شاعر با کنایه از حسنیه عنوان فردی تنبل یاد می‌کند که به خاطر تنبلی‌اش دیگران از او دور می‌شوند (همان). غیر از آثار یادشده، طنز کنایه نه بار بسامد داشته و در آثار دیگری نظیر *کرم ابریشم و فلفلی*، *حسنی ما یه بره داشت و عروسی خاله سوسکه و آقاموشه و...* به کار رفته است. این آثار که سرشار از کنایه‌های طنزآمیز هستند کودکان را غرق در لذت و شگفتی می‌کنند، زیرا شعرهای طنزآمیز برای کودکانی که معنی را در نمی‌یابند، سؤال به وجود می‌آورند و این سؤال، اساس آگاهی و خلاقیت است. دقت در کشف عبارت‌ها و جست‌وجو در معنی واژه‌ها و جمله‌های شعر، لذت و اعجاب‌انگیزی را افزایش می‌دهد و قدرت درک موضوع را بیشتر می‌کند. بنابراین شعری که دربردارنده‌ی طنز کنایه است کودک را افزون‌بر خنداندن، مدام به سؤال و کشف می‌کشاند و شعری که در آن پرسش‌گری و کشف باشد در ذهن و دل علاقه‌مندانش جاودان می‌ماند. کنایه برخلاف اشعار طنز کودکانه‌ی احترامی در اشعار و نثرهای طنز بزرگسال او بسامد بیشتری دارد. در کتاب *سبیل بابا نامیزونه* و در نمونه‌های مختلفی که در کتاب *طنز آوران / امروز ایران* آمده است این نوع طنز را می‌توان یافت. در این باره هم احترامی هنرمندانه عمل کرده است و حتی اگر کنایه پیش پا افتاده باشد با اجرای طنزآمیز، تأثیرگذاری آن را دو چندان کرده است.

۳. ۲. ۶. طنز مکان

این نوع طنز همان‌طور که از نامش پیداست در ظرف مکان رخ می‌دهد که اوج آن در کتاب‌های *حسنی* نگو یه دسته گل و *دزد و مرغ فلفلی* است. *حسنی و فلفلی* در این دو مجموعه، در مکانی به نام شلمرود که یک جهان نیستی است و وجود خارجی ندارد، حضور دارند. شلمرود «یک هیچستان است و مانند جابلقا و چابلسای ابوالفضل زرویی نصرآباد و سایر دهکده‌های تخیلی جای خاصی نیست؛ گاه ییلاقی است، گاه کویری، گاهی ساحل دارد و گاهی کوه و دشت‌های دلپذیر» (موسوی، ۱۳۹۰: ۱۱۷). احترامی در کاربرد نام شلمرود و نوع ساخت این واژه، برای ایجاد طنز کلامی و بازی‌های زبانی بیشتر به پیوند میان شلم و شلم‌شوربا توجه داشته است و از درهم‌ریختگی و نامنظمی به صورت غیرمستقیم انتقاد می‌کند. نظیر آنچه در *رمان ماتیلدا* اتفاق می‌افتد. «در *ماتیلدا* نوشته‌ی رولد دال، ماتیلدا روغن موی پدرش را با آب اکسیژنه عوض می‌کند و وقتی آن را به مویش می‌زند موهایش سفید می‌شود. خواننده به این وضع شلم‌شوربا می‌خندد» (سلیمانی، ۱۳۹۱: ۱۹۹). شلمرود که اسم معین و معلومی است در شعرهای احترامی چنان در جای درست خود به کار رفته است که با وجود خیالی‌بودنش، علاقه‌ی کودک امروز و فردا را برمی‌انگیزاند و باعث می‌شود در یادها جاودانه بماند.

جابه‌جایی و حرکت از مکانی به مکانی دیگر می‌تواند مشمول این نوع طنز گردد. در کتاب *خرس و کوزه عسل* حرکت و جابه‌جایی مکان بسیار اتفاق می‌افتد. «حرکت با اولین کار شخصیت شروع می‌شود و با سیر طبیعی بحران و

انتظار سرانجام به نقطه‌ی اوج و گره‌گشایی نزدیک می‌شود... و در پایان گره‌گشایی انجام می‌شود» (رک. عبدالهیان، ۱۳۸۰: ۴۲). جابه‌جایی و حرکت در این اثر، موضوعی است که برای همه‌ی کودکان جذابیت دارد. هیجان طنزآمیز آن در دیدار با پرندۀ ماهی‌خوار، پیرزن، مرد میان‌سال و زنبورهاست. با پیش‌آوردن اتفاق‌هایی که در اثر جابه‌جایی رخ می‌دهد، کودک بیشتر به خوانش اثر تحریک و ترغیب می‌شود.

در کتاب دزده و مرغ فلفلی، احترامی افزون‌بر اینکه شخصیت فلفلی را برای یافتن مرغ از مکانی به مکانی دیگر می‌برد، برای مکان هم اهمیت خاصی قائل است؛ نام شهرهای ارومیه، تبریز، اردبیل، آستارا و... را در شعر می‌آورد و نقاط خاص و دیدنی این شهرها را با جزئیات توصیف می‌کند. این توصیف‌ها از شهرها و نقاط شاخص و دیدنی می‌تواند عامل مهمی در جذابیت شعر برای کودکان امروز و دوره‌های بعدی باشد. بسامد طنز مکان نسبت به فراوانی مجموعه‌های بررسی‌شده، هفت بود و غیر از نمونه‌های بررسی‌شده در کتاب‌های خروس نگو یک ساعت، مهمان ناخوانده، فیل اومد آب‌بخوره و... نیز از این شگرد استفاده شده است.

۳. ۲. ۷. شخصیت‌ها و اسامی طنزآمیز

احترامی در آفرینش داستان‌های شعری خود از شخصیت‌ها و اسامی طنزآمیز بسیار بهره برده است و در اصل «یکی از تکنیک‌هایی که استفاده‌ی درست و مناسب از آن نشان‌دهندۀ حسن ذوق و مهارت طنزنویس است، خلق شخصیت‌هایی است که در حد نیاز متن به درد بخور باشند؛ شخصیت‌هایی که هر کدام تیپ‌هایی با مشخصات ویژه و مدنظر نویسنده‌اند» (خراسانی، ۱۳۹۹: ۱۲۷). این شخصیت‌ها و اسامی طنزآمیز که گاه دلیل نوشتن شعر را اعلام می‌کنند، برای کودکان خوشایند هستند و سال‌های سال برای آن‌ها مانا می‌مانند، زیرا با کلام شعری ارائه شده است و آن‌ها در برخورد با دوستان خود در محیط مدرسه و خانه از آن استفاده می‌کنند و برای شوخی و خنده هم که شده، دوستان خود را با این اسم‌ها صدا می‌زنند. اسم‌هایی مثل فسقلی، قلقلی، حسنی در این نمونه‌ی شعر در کتاب دویدم و دویدم: «فسقلی هی سؤال می‌کرد/ قلقلی قال‌مقال می‌کرد/ فلفلی فریاد زد/ آهای حسنی به مکتب نمی‌آی» (احترامی، ۱۴۰۲: ج ۵)، کاربرد شخصیت و اسم فندقی در کتاب حسنی و سه بزغاله و اسم‌هایی مانند قلقلی و فلفلی در کتاب حسنی نگو یه دسته گل یا در کتاب شعر دزده و مرغ فلفلی که در دهی به نام شلمرود فردی به نام فلفلی است که برای پیدا کردن مرغ خود شهر به شهر می‌رود و طنز می‌آفریند. احترامی شخصیت‌های دیگری از جمله در کتاب نوجوان سبیل بابا نامیزونه دارد که با آن‌ها فضای طنز ساخته است؛ مانند جمشید سربه‌هوا، احمدچاخان، قاسم بلبل‌فروش، محمود سلمانی، میرزایوسف.

احترامی در ارائه‌ی بسیاری از آثار شعری کودک خود از شخصیت ثابت و واحدی به نام حسن و حسنی استفاده می‌کند. کتاب حسنی نگو یه دسته گل با کاربرد اسم حسنی این گونه آغاز می‌شود: «توی ده شلمرود/ حسنی تک‌وتنها بود...» (همان: ج ۱) یا در آغاز کتاب حسنی و سه بزغاله: «حسن کچل یه خاله داشت/ خاله‌اش سه تا بزغاله داشت» (همان: ج ۱۴) یا کتاب حسنی باباش یه باغ داره: «حسنی باباش یه باغ داره/ باغ باباش کلاغ داره» (همان: ج ۴) و کتاب حسنی و گرگ ناقلا با شعر آغازین «حسنی کجاس؟ تو آسیاب/ مشغول چی؟ مشغول خواب/ دنیا رو آب ببره/ حسنی رو خواب می‌بره...» (همان: ج ۳) این اسم بیشترین کاربرد را در کتاب‌های کودک احترامی دارد. به‌طوری که به دلیل جذابیتی که تا امروز داشته است کتاب‌های زیادی را به تقلید از آن نوشته‌اند و ماندگاری شعرهای احترامی را چندین برابر کرده‌اند. بسامد شگرد شخصیت‌ها و اسامی طنزآمیز نسبت به فراوانی مجموعه‌های بررسی‌شده، شش بوده است.

۳. ۲. ۸. طنز مرکب اتباعی (اتباع مهمل)

مرکب‌های اتباعی اگرچه در گذشته کم‌وبیش بوده‌اند؛ اما بیشترین بسامد حضور آن‌ها به دوران معاصر و آثار طنزآمیز برمی‌گردد. «واژگان مرکب اتباعی ترکیباتی هستند که بر اثر تکرار قسمتی از واژه‌ی پایه ساخته می‌شود. این بخش مکرر به‌خودی‌خود هویت مستقلی ندارد، هیچ‌گاه به‌تنهایی به‌کار نمی‌رود و همیشه به پایه‌ای نیاز دارد. در کتاب‌های دستوری این نوع ساخت‌ها را اتباعی نامیده‌اند. بخش مکرر را به‌سبب آن که معنایی ندارد، لفظ مهمل خوانده‌اند. برخلاف واژگان مترادف که هردو واژه دارای معنی‌اند و به‌تنهایی و مستقل از یکدیگر به‌کار می‌روند، تابع لفظ دوم معمولاً معنی روشن ندارد و هرگاه بی‌متبوع استفاده شود مفید چیزی نخواهد بود» (کریمی‌قهی، ۱۳۹۷: ۱۱۶).

احترامی نیز از ترکیبات اتباعی بارها بهره برده است. در شعرهای او مرکب‌های اتباعی چون طنزآمیز هستند در به یادسپاری مؤثر عمل کرده‌اند؛ افزون‌بر اینکه برای کودکان جذاب‌اند در زبان گفتاری کودکان و بزرگ‌سالان متداول بوده‌اند. نمونه‌ی آن ترکیب اتباعی «توپول موپولی» در دزد و مرغ‌فلفلی و شعر: «مرغ کاکلی / توپول موپولی... نوک‌حنایی کجایی» (احترامی، ۱۴۰۲: ج ۸) است. استفاده‌ی همین ترکیب در قسمتی از کتاب شعر ده تا جوجه رفتن تو کوچه، «نه تا جوجه توپول موپول تو انباره» و مرکب اتباعی «آخ و واخ» در بخشی از کتاب شعر حسنی و گرگ ناقلا «بشینه و آخ و واخ کنه» یا ترکیب کوچول موچولو در کتاب شعر حسنی نگو به دست گل «جوجه‌ی کوچولو / کوچول موچولو» نمونه‌های دیگر این شیوه هستند.

۳. ۲. ۹. نگرش طنزآمیز

نگرش طنزآمیز گونه‌ای از طنز است که از نوع نگاه احترامی سرچشمه می‌گیرد. شعرهای او که از یک ایده‌ی طنزآمیز پیروی می‌کنند، پس از خوانش دریافت‌های متفاوتی را به کودک القا می‌کنند. کشف این دریافت‌ها برای کودکان خوشایند است و این خوشایندی عاملی برای ماندگاری می‌شود. در کتاب گربه‌ی من نازنازیه همش به فکر بازی، «گربه» موضوع این اثر است. وقتی کودک متوجه این بخش از کتاب می‌شود به خاطر نگاه طنزآمیز احترامی به گربه، رفتارهای متفاوتی از او سر می‌زند. در حالت معمول بیان شده است که گربه نازنازی و اهل بازیگوشی است. این نازنازی و بازیگوش بودن گربه، حس توجه و کنجکاوی کودک را بر می‌انگیزاند. وقتی برای کودک می‌خوانیم که این گربه: «شب‌ها وقت خواب / می‌ره می‌خوابه تو رختخواب» (احترامی، ۱۴۰۲: ج ۹) توجه بیشتری به این موضوع می‌کند و ادامه‌ی داستان را پی می‌گیرد. اگر برایش بخوانیم: «گربه‌ی مهری ناقلاست / دشمن مرغ و جوجه‌هاست / مرغه میگه قدقد قدا / وایسا عقب جلو نیا» (همان) تا حدودی در کودک احساس نگرانی ایجاد کرده‌ایم و اگر ادامه دهیم: «گربه‌ی هادی پرخوره / چاق و درشت و قلدره / پنجولاش رو و می‌کنه / با همه دعوا می‌کنه» (همان) احساس اضطراب در کودک جان می‌گیرد. اگر بخوانیم: «گربه‌ی من قشنگ‌تره / از همشون زرنگ‌تره / نه شیطونه نه قلدره / نه تنبله نه پرخوره» (همان) حس و حال مثبت او را بیدار و او را شادمان می‌کنیم.

احترامی با همین نگرش طنزآمیز، روی والدین خوانندگان نیز تأثیر گذاشته است. وقتی که والدین در اثری رگه‌هایی از شخصیت خودشان را ببینند و اثر به مذاقشان خوش بنشیند، آن‌ها نیز می‌توانند با اثر ارتباط برقرار کنند و از طنز آن لذت ببرند. در کتاب حسنی و سه بزغاله «خاله‌ی حسنی و مردی از اهالی ده، درباره‌ی باغش توضیحاتی می‌دهد که به‌نظر می‌رسد مرد قصد خواستگاری از خاله‌ی حسنی دارد» (موسوی، ۱۳۹۰: ۱۲۹). در این بخش، خنده‌ای که از خواستگاری

غیرمستقیم مرد از خاله‌ی حسنی حاصل می‌شود، برخاسته از نگرش طنزآمیز شاعر است و همین به برقراری ارتباط با مخاطب کودک و کودک درون مخاطب بزرگسال می‌انجامد و لذت خوانش متن را دوچندان می‌کند. شاید علاقه‌ی افراد بزرگسال به خواندن آثار احترامی از همین نگرش طنزآمیز او ناشی شده باشد. نگرش طنزآمیز در دو مجموعه‌ی بررسی شده بیشترین بسامد را داشته است.

۳. ۲. ۱۰. طنز غافلگیری

در شعر خرس و کوزه عسل، خرس همچنان با شخصیت‌های گوناگون در حال فرار است؛ اما تا شعر به اتمام نرسیده است کودک نمی‌تواند درباره‌ی عاقبت خرس اظهارنظر کند و همچنان منتظر است تا ببیند ماجرا چگونه پایان می‌یابد. «مقدمه و پیش‌نیاز استفاده از شگرد غافلگیری، ایجاد انتظار در مخاطب برای بیان نکته‌ای خنده‌دار است» (خراسانی، ۱۳۹۹: ۱۵۸). خواننده در این کتاب در خطوط پایانی، مایه‌های طنز را به‌صورت غافلگیرکننده‌ای دریافت کرده است و ناخودآگاه کامیابی ادبی را درک می‌کند. همین کامیابی در نمونه‌های بسیاری به جذابیت و موفقیت این اثر انجامیده است. بر همین منوال در کتاب دزد و مرغ و فلفلی، کودک نمی‌تواند حدس بزند که آیا فلفلی، دزد را دستگیر می‌کند یا اصلاً دزد را می‌بیند. به هیچ‌وجه نمی‌داند چه اتفاقی خواهد افتاد. این فهم غیرمنتظره و شکل‌بخشیدن به پایان غافلگیرکننده، چون هنرمندانه است و با مقدمات درست چینش شده است، کودک را به‌تدریج به نقطه‌ی غافلگیری می‌کشاند و در اوج شگفتی او را با خنده‌ای تأثیرگذار مواجه می‌کند. «غافلگیری، یکی از شگردهای هنجارگریزی است. سیر کلام به‌گونه‌ای است که خواننده با پایان‌یافتن جمله، ناگهان متعجب و غافلگیر می‌شود در نتیجه خنده را برای او به دنبال دارد» (طالبیان و تسلیم جهرمی، ۱۳۸۸: ۲۷).

۳. ۲. ۱۱. چرخش طنز

نمونه‌ی کامل این شیوه در کتاب موش دم‌بریده دیده می‌شود. موش که گربه دم او را چیده است برای دوختن دم خود در پی نخ و سوزن است. اول پیش خاتون می‌رود. خاتون می‌گوید من نخ و سوزن ندارم برو به پینه‌دوز بگو تا دمت را بدوزد. موش، پیش پینه‌دوز می‌رود و از او خواهش می‌کند که دم او را بدوزد. پینه‌دوز هم او را به بافنده واگذار می‌کند و بافنده هم می‌گوید گرسنه است و حال ریسیدن نخ ندارد. موش، پیش مرغ می‌رود تا از او تخم‌مرغ بگیرد و به بافنده بدهد و بدین روش گرسنگی بافنده را برطرف کند؛ اما مرغ هم می‌گوید دانه نخورده است و نمی‌تواند تخم بزیاید. شعر به همین منوال ادامه می‌یابد و مسیر طی فرایند چرخشی دوباره پیموده می‌شود و به آغاز شعر ارجاع داده می‌شود تا موش موفق می‌شود نخ به پینه‌دوز بدهد و پینه‌دوز دمش را بدوزد: «یه موش خوب و ناز بود/ خیلی دمش دراز بود/ گربه یه روز موشه رو دید، از جا پرید، فوری به دنبالش دوید/ پنجول کشید/ دمش رو چید...» (احترامی، ۱۴۰۲: ج ۱۳)

شگرد چرخش طنز در این اثر با این سو و آنسو رفتن جریان می‌یابد. شعر با عاطفه و تخیل به‌خصوص موسیقی، کودک را به دنبال خود می‌کشاند. کودک در داستان شعری چرخ می‌زند تا به سرانجام برسد. این گشت‌وگذار، لذت و هیجان وافر به او می‌دهد و چون قابلیت اجرای نمایشی و قصه دارد، می‌تواند در ذهن کودکان در هر دوره‌ای برای خوی جا باز کند. همچنین در کتاب شعر دویدم و دویدم اثری از همین شگرد دیده می‌شود.

۳. ۲. ۱۲. طنز آشنایی‌زدایی

آشنایی‌زدایی به معنای کنار گذاشتن تمام سخن‌ها، نگرش‌ها و احساس‌های نخنما و کلیشه‌ای است. «با آشنایزدایی درواقع از دید خود غباروبی می‌کنیم» (شمیسا، ۱۳۸۵: ۱۷۳). بخش پایانی کتاب حسنی نگو به دسته گل نمونه‌ای از این شگرد طنزآمیز است که با تصویر و بیان زیباشناسانه همراه است: «...الاغ و خروس و جوجه و غاز و ببعی / با فلفلی با قلقلی / با مرغ زرد کاکلی / حلقه‌زدن دور حسن / الاغه می‌گفت آگه کار نداری / بریم الاغ‌سواری / خروسه می‌گفت: قوقولی قوقوقولی قوقو / هرچی می‌خواهی فوری بگو / غازه می‌گفت: حسنی بیا / با هم دیگه بریم شنا / توی ده شلمرود / حسنی دیگه تنها نبود» (احترامی، ۱۴۰۲: ج ۱). آشنایی‌زدایی در این نمونه، شگرد فراگیری است که «به خلق تصویرهایی می‌انجامد که حس دوستی کودک را برمی‌انگیزد» (موسوی، ۱۳۹۰: ۱۰۶). اینکه غاز از شناکردن خود می‌گوید و از حسنی می‌خواهد که با او به شنا برود یا الاغ از سواری‌دادن خود به حسنی می‌گوید؛ به‌روشنی حس همراهی، همدلی و دوستی را به کودک القا می‌کند. اینکه خروس قوقولی‌قوقو می‌کند و از حسنی می‌خواهد که هرچه می‌خواهد با خاطری آسوده بگوید نیز افزون‌بر القای حس دوستی، نوعی آشنایی‌زدایی طنزآمیز در بیان معانی و کاربست صور خیال به‌ویژه در استفاده از آرایه‌ی تشخیص است.

احترامی در همین مجموعه در درجه‌ی اول روی ارسال پیام و ایجاد ارتباط متمرکز می‌شود و در مرحله‌ی بعد با اشعار طنزآمیز خود مخاطب کودک را جلب کرده است و به او انگیزه بخشیده است و همزمان یک واکنش عاطفی را در کودک برمی‌انگیزاند. این واکنش عاطفی در پایان مجموعه که با دید تازه‌ای ارائه شده است و نخنما نیست، حس مهر و دوستی را در کودک بیدار می‌کند. همراه با آشنایزدایی طنزآمیز، تکنیک‌های دیگری مثل تشبیه، استعاره، اغراق و موسیقی موزون و آهنگین در کنار به‌کارگیری زبان غیر معیار در ساخت طنز و القای حس دوستی و همدلی کودک در این بخش مؤثر عمل می‌کند. ضمن اینکه کودکان حیوان‌ها را دوست دارند، وقتی حیوان‌ها را به جای شخصیت‌های انسانی می‌نشانیم، ارتباط شعری با مخاطب کودک محکم‌تر و موفق‌تر می‌شود.

۳. ۲. ۱۳. تناقض و ناسازگاری طنزآمیز

این نوع طنز که آن را «محور تعریف همه‌ی طنزهای واقعی دانسته‌اند» (شادروی‌منش، ۱۳۸۴: ۵۳). زمانی اتفاق می‌افتد که گفتار و رفتار با هم هم‌سو نباشند و تطابقی میان آن‌ها وجود نداشته باشد، یعنی «موضوع قضیه‌ای با محمول آن در تناقض باشد یا دو قضیه‌ی وابسته به هم از نظر موضوع و محمول با هم تناقض داشته باشند؛ مانند این قضیه که زنی که دوست دارم، مذکر است» (اخوت، ۱۳۷۱: ۱۰۱).

احترامی با موشکافی و ظرافت خاصی تناقض‌های خلاقانه‌ای را کشف می‌کند و آن‌ها را با شیرینی و با نگاه انتقادی و سرگرمی در شعر در می‌آمیزد. در بخشی از کتاب حسنی و گرگ *ناقلا*، گرگ، تنبل و نالایق است و آن فریبندگی ذات پلید گرگ‌ها را ندارد. چون ذات و عملش با هم یکی نیست؛ همین باعث می‌شود که بره‌ی کوچک، فریب او را نخورد. وقتی گرگ می‌خواهد بره را فریب دهد و او را به بهانه‌ی بازی با خودش ببرد، می‌گوید: «بره‌ی خوب و نازنازی / می‌آی بریم با هم بازی / بازی گرگم به‌هوا / ببر پایین ببر بالا» بره می‌گوید: «گرگ بلا بع‌بع / من نمی‌آم نه نه نه / می‌خواهی منو غول بزنی / بگیری و بدجور بزنی... گرگ بلای بد آدا / وایسا عقب جلو نیا / وگرنه فریاد می‌زنم! / جیغ می‌کشم داد می‌زنم!» (احترامی، ۱۴۰۲: ج ۳) در این اثر که احترامی به‌صورت غیرمستقیم می‌خواهد بگوید دوره‌ای که گرگ، بره را می‌فریفت به‌سر آمده است، تناقض را بر اساس اجتماع دو امر ناسازگار یعنی بره و گرگ آورده است. همچنان که گفته‌اند: «وقتی

چیزهای متضاد با هم باشند... ایجاد خنده می‌کند. نقطه‌ی تلاقی اضداد، محل انفجار خنده‌هاست» (خراسانی، ۱۳۹۹: ۲۷). خلق فضای این تناقض طنزآمیز و شادمانه چون با زبان حیوان‌ها بوده است و متناسب با زبان، اندیشه و ادبیات کودک مطرح شده برای کودک لذت‌بخش است و او را در هر زمانی با خود همراه و هم‌سو می‌کند.

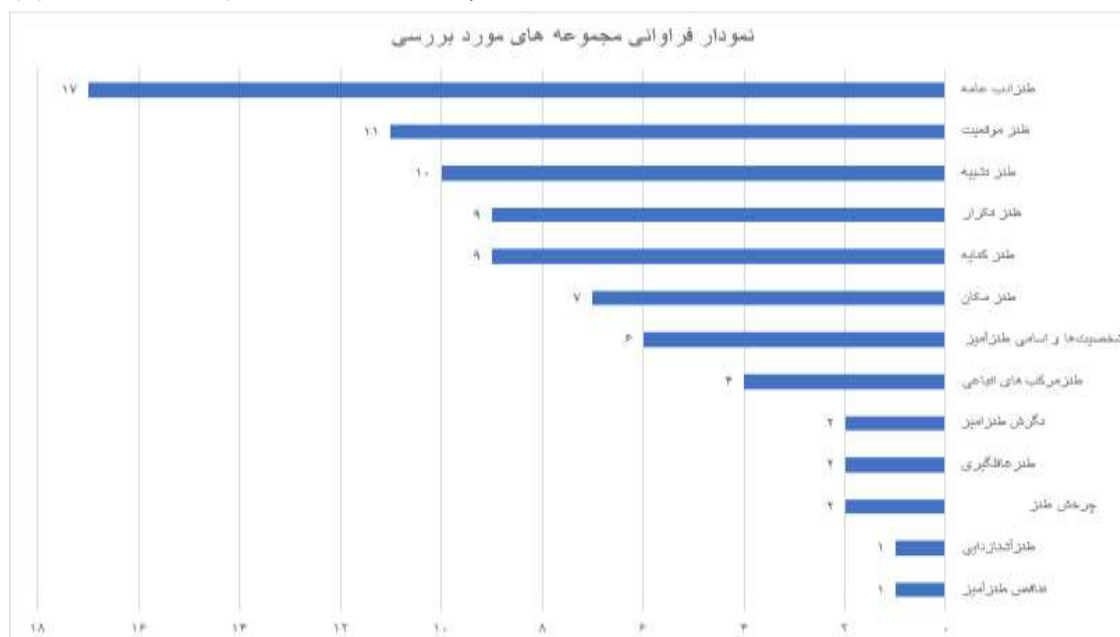
۴. نتیجه‌گیری

برایندی که از این بررسی به عمل آمد، نشان می‌دهد احترامی مخاطب کودک خود را می‌شناخته است، با اندیشه، تخیل، زبان و ظرفیت روانی و دنیای عاطفی و حسی کودکان آشنا بوده است و همه‌چیز را از دید مخاطب کودک می‌نگریسته است و متناسب با ذوق و سطح فکری و درک و دریافت کودک شعر می‌گفته است. توجه به ویژگی‌های کودکان و نیازهای واقعی آن‌ها و طرح موضوع‌های جهان‌شمول در ژرف‌ساخت و روساخت اشعار از مهم‌ترین دغدغه‌های او بوده است. همین آگاهی از جهان ذهنی مخاطب و طرح و ترسیم آن‌ها در قالب زبان طنزآمیز که پسند مخاطب کودک و سازگار با جهان اوست، باعث می‌شود آثارش از محدوده‌ی زمان فراتر رود و همچنان تازه و ماندگار بماند. احترامی باتکیه‌بر اندیشه‌ی طنزپرداز خود و شناخت همه‌جانبه‌ی مخاطب کودک، سروده‌هایش را طوری با طنز و شگردهای خاص خود درهم‌آمیخته است که مرزهای زمان، مکان، نژاد و تبار را در هم شکسته است و برای کودکان همه‌ی دوره‌ها، نسل‌ها و تبارها به یاد ماندنی و در حافظه‌ی جمعی همگان ثبت شده است.

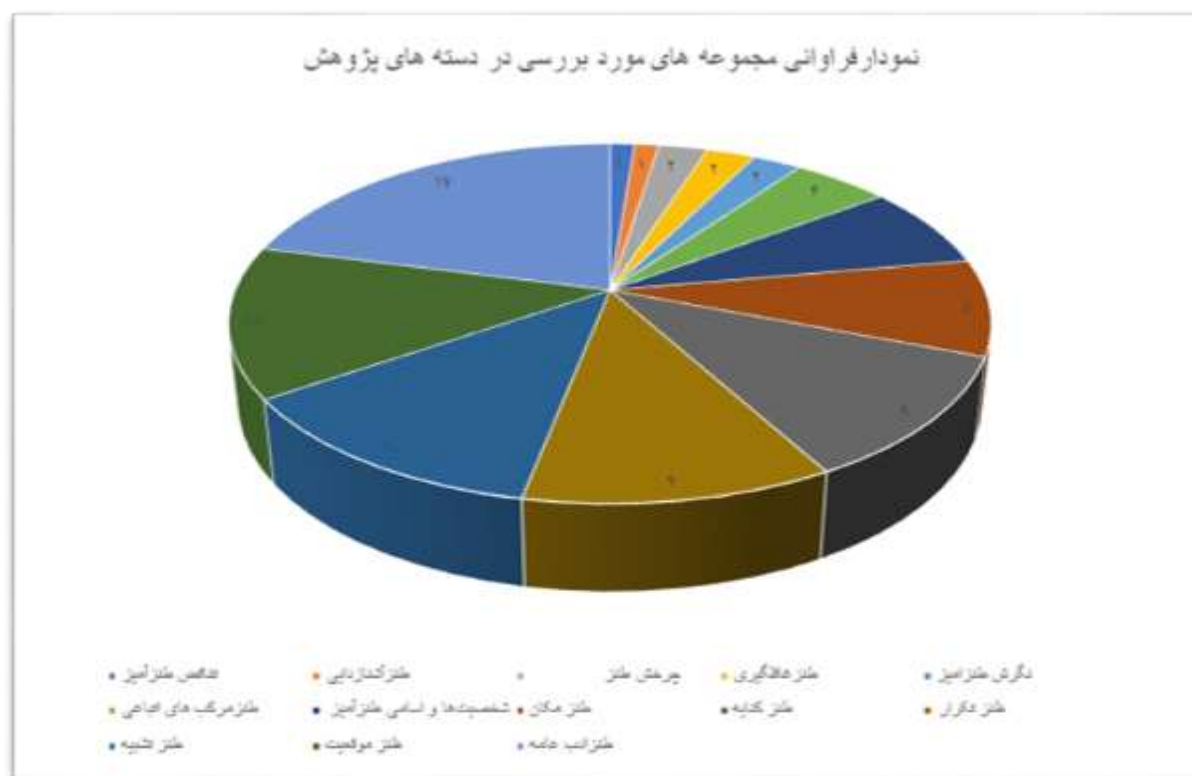
احترامی با کاربری شگردهای طنزآمیزی مانند نگرش طنزآمیز، چرخش طنز، شخصیت‌های طنزآمیز و طنز مکان که همگی مختص خود او هستند، حتی استفاده از مکان‌هایی مانند «شلمرو» که وجود خارجی ندارد، اشعارش را برای کودکان باورپذیر کرده است و به جاودانگی سروده‌های طنزآمیزش کمک درخور توجهی کرده است. یافته‌های پژوهش نشان داد که این شگردها در دفترهای متفاوت حسنی سیر تحولی و زمانی چندانی نداشته است.

از دیگر علل ماندگاری اشعار احترامی تلفیق سه‌جانبه‌ی طنز، رویکرد انتقادی و رویکرد سرگرمی و آموزشی حول محور واقعیت‌های اجتماعی است. اگرچه در آثار طنز کودک نباید در پی انتقاد بود چون در طنز کودک همین کنش رفتاری، عبارت‌ها و جمله‌هایی که خنده بر لب نشانند، کافی است؛ باین حال می‌توان گفت آثار احترامی بر گرد واقعیت‌های اجتماعی می‌چرخد و آثار کودک او لایه‌ی رویین و زیرینی دارد که قسمت رویین آن برای کودکان جذاب است و لایه‌های زیرین آن نگاهی انتقادی دارد که بزرگ‌سالان نیز از آن بهره‌مند می‌شوند.

مطالعه‌ی احترامی از ادبیات عامه و هوش سرشار او باعث شده است بسامد شگردهایی که باتکیه‌بر فرهنگ عامه برآمده است، بسیار برجسته‌تر و پررنگ‌تر از سایر شگردها شود. این شگرد در تمام هفده مجموعه‌ی پیش‌گفته، به کار رفته است. از میان شگردهای طنز احترامی، شگرد طنز تناقض طنزآمیز فقط در یک مجموعه‌ی او کاربرد دارد و از میان مجموعه‌های بررسی شده کمترین بسامد را داشته است.

نمودار ۱. نمودار فراوانی و درصد قرارگیری شگردهای طنز در هفده مجموعه‌ی بررسی‌شده‌ی شعر کودک احترامی

نمودار ۲. درصد قرارگیری مجموعه‌های بررسی‌شده در دسته‌های پژوهش

یادداشت

(۱). منوچهر احترامی (پورنگ) در سال ۱۳۲۰ در تهران به دنیا آمد و به موازات طنزنویسی روی ادبیات عامه و ادبیات کودک متمرکز شد. در سال ۱۳۶۱ کتاب‌های معروف حسنی را نوشت. کتاب‌هایی که عناوین زیادی دارند اما همه‌ی آن‌ها را با نام کتاب‌های حسنی می‌شناسند. به جز «پورنگ» برخی از اسامی مستعار او عبارت از «م. پسرخاله - الف. این‌کاره» بودند. احترامی در سال ۱۳۸۷ بر اثر نارسایی قلبی درگذشت. (رک. سلیمانی، ۱۳۹۱: ۵۶۴-۵۷۲)

منابع

- احترامی، منوچهر. (۱۴۰۲). *مجموعه‌ی ماندگار کتاب‌های حسنی*. سری ۲۱ جلدی، تهران: لاک‌پشت.
- اخوت، احمد. (۱۳۷۱). *نشانه‌شناسی مطایبه*. تهران: فردا.
- ایران‌زاده، نعمت‌الله؛ موسویان، انسیه. (۱۳۹۱). «بررسی شگردهای طنزپردازی در شعر کودک و نوجوان دهه‌ی هشتاد». *هفتمین گردهمایی سراسری انجمن ترویج زبان و ادب فارسی*. <https://sid.ir/paper/823717/fa>
- بهزادی‌اندوهجردی، حسین. (۱۳۸۳). *طنزآوران ایران از آغاز تا پایان دوره‌ی قاجار*. تهران: دستان.
- پورالخالص، شکرالله؛ باقری، فرشید. (۱۳۹۲). «سیر تشبیه در شعر کودک و نوجوان، با محوریت آثار پنج شاعر مطرح در حوزه‌ی شعر کودک». *سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار/ادب)*، سال ۶، شماره‌ی ۲، پیاپی ۲۰، صص ۳۰-۵۵.
- <https://sid.ir/paper/170508/fa>
- توکلی، مریم؛ رضایی، حمید. (۱۳۹۵). «بررسی طنز و شگردهای آن در آثار ناصر کشاورز». *همایش ادبیات فارسی معاصر*. <https://civilica.com/doc/640846>
- چیت‌ساز، ساناز. (۱۳۸۷). «سرک در کتابخانه‌ی شخصی منوچهر احترامی». *مجله‌ی آیین*، شماره‌ی ۱۹ و ۲۰، صص ۱۷۰-۱۸۰. <http://noo.rs/aYTZH>
- حجوانی، مهدی. (۱۳۹۴). «فراز و فرودهای شعر کودک و نوجوان ایران در سه دهه پس از انقلاب». *ادب فارسی*، دوره‌ی ۵، شماره‌ی ۱، صص ۸۱-۱۰۰. <https://sid.ir/paper/520685/fa>
- حری، ابوالفضل. (۱۳۹۰). *درباره‌ی طنز، رویکردی نوین به طنز و شوخ‌طبعی*. تهران: سوره‌ی مهر.
- خدابین، مریم و همکاران. (۱۳۹۵). «طنز و شیوه‌های طنزپردازی در داستان‌های کودک و نوجوان فرهاد حسن‌زاده». *مطالعات ادبیات کودک*، سال ۷، شماره‌ی ۲، صص ۵۳-۷۳. <https://doi.org/10.22099/jcls.2017.3397>
- خراسانی، رضا. (۱۳۹۹). *طنز همچون شگرد*، اولین راهنمای علمی طنزنویسی. تهران: اساطیر.
- خسروی‌شکیب، محمد؛ دهقانیان، جواد. (۱۳۹۰). «راز توفیق شعر باران». *مطالعات ادبیات کودک*، سال ۲، شماره‌ی ۲، صص ۶۱-۷۶. <https://doi.org/10.22099/jcls.2012.430>
- دهریری، محمد. (۱۳۹۸). *ادبیات کودک در ایران*. درس‌نامه‌ی دانشگاهی، تهران: قو.
- ذاکرشهرک، مینا. (۱۳۷۷). «دیدگاه سه محقق درباره‌ی احساس شوخ‌طبعی در کودکان». *مجله‌ی فرزند سالم*، شماره‌ی ۱۴. <https://www.magiran.com/p995943>
- رضایی‌بایندر، محمد؛ احمدی، ثریا. (۱۴۰۱). «مبانی روان‌شناختی استفاده از طنز برای مخاطب کودک در برنامه‌سازی تلویزیونی». *رسانه‌های دیداری و شنیداری*، دوره‌ی ۱۶، شماره‌ی ۱، پیاپی ۴۱، صص ۱۲۳-۱۴۸.

<https://doi.org/10.22085/javm.2021.303084.1823>

زارع بنادکوکي، نجمه. (۱۳۹۰). بررسی طنزهای دو کلمه حرف حساب کیومرث صابری فومنی. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه علامه طباطبائی.

<https://civilica.com/doc/1279845>

سلاجقه، پروین. (۱۳۸۷). *از این باغ شرقی*. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.

سلیمانی، محسن. (۱۳۹۱). *اسرار و ابزار طنزنویسی وودی آلن*. تهران: سوره‌ی مهر.

شادروی منش، محمد. (۱۳۸۴). «شیوه‌ها و شگردهای طنز و مطایبه». *مجله‌ی رشد آموزش زبان و ادب فارسی*، ویژه‌نامه‌ی

بهار، شماره‌ی ۷۳، صص ۵۰-۵۷. <https://ensani.ir/fa/article/111186>

شعبانی، اسدالله. (۱۳۸۱). *شعرهای بی‌خیال میرزا*. تهران: توکا.

شفایی، اعظم. (۱۳۸۸). *مقایسه‌ی طنز در آثار عطار و حدیقه سنایی*. پایان‌نامه‌ی ارشد ادبیات فارسی دانشگاه یاسوج.

<https://elmnet.ir/doc/10476577-31792>

شمیسا، سیروس. (۱۳۸۵). *نقد ادبی*. تهران: میترا.

صلاحی، عمران. (۱۴۰۲). *طنزآوران امروز ایران*. تهران: مروارید.

طالبیان، یحیی؛ تسلیم جهرمی، فاطمه. (۱۳۸۸). «ویژگی‌های زبان طنز و مطایبه در کاریکلاماتوره‌های پرویز شاپور». *مجله‌ی*

فنون ادبی، دانشگاه اصفهان، سال اول، شماره‌ی ۱، صص ۱۳-۴۰. <https://sid.ir/paper/156995/fa>

طایی سمیری، حبیب‌الله. (۱۳۹۸). «عناصر طنز در آثار بزرگسال منوچهر احترامی». *سومین همایش ملی زبان و ادبیات*

فارسی. <https://civilica.com/doc/1001025>

طاهری، فاطمه‌سادات؛ درّی زهرا. (۱۳۹۵). «بررسی ساختار آثار کودکانه‌ی منوچهر احترامی». *مجله‌ی نقد کودک و نوجوان*،

شماره‌ی ۱۰، ص ۲۳۹. <http://noors/6jKFn>

عبدالهیان، حمید. (۱۳۸۱). *شخصیت و شخصیت‌پردازی در داستان معاصر*. تهران: آن.

علی‌پور، مصطفی. (۱۳۷۸). *ساختار زبان شعر امروز*. تهران: فردوس.

فرشادمهر، فریبا. (۱۳۸۹). *طنزآوران امروز ایران (۱)*. تهران: سوره‌ی مهر.

کریمی‌قهی، منصوره. (۱۳۹۷). «اتباع در زبان فارسی». *فصل‌نامه‌ی زبان و ادبیات فارسی*، سال ۲۶، شماره‌ی ۸۵، صص

۱۱۵-۱۳۴. <http://jpll.khu.ac.ir/article>

متحدین، ژاله. (۱۳۵۴). «تکرار، ارزش صوتی و بلاغی آن». *مجله‌ی تخصصی زبان و ادبیات دانشکده ادبیات و علوم*

انسانی مشهد، شماره‌ی ۳، صص ۴۸۳-۵۳۰. [Doi: 10.22034/bahareadab.2024.17.7380](https://doi.org/10.22034/bahareadab.2024.17.7380)

موسویان، انسیه. (۱۳۹۱). «نگاهی به طنز و شیوه‌های طنزپردازی در شعرهای اسدالله شعبانی؛ میرزای بی‌خیالم، بچه‌ها!

خوش به حال». *پژوهش‌نامه‌ی ادبیات کودک و نوجوان*، شماره‌ی ۵۵، صص ۸۶-۹۴. <http://noo.rs/coV8>

موسوی، عبدالجواد. (۱۳۹۰). *کتاب طنز ۶*. تهران: سوره‌ی مهر.

_____ (۱۳۸۴). *کتاب طنز ۱*. تهران: سوره‌ی مهر.